

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 34.03+340.15+351.77(477)

Каленіченко Л. І.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

Слинько Д. В.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії держави і права
факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОЗАСТОСОВНА ПОМИЛКА ПРАЦІВНИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЯК ПЕРЕПОНА НА ШЛЯХУ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ПРАВОЗАСТОСОВНОГО ПРОЦЕСУ

ERROR IN APPLICATION OF THE LAW NATIONAL POLITICIAN EMPLOYEE AS A BARRIER FOR ACHIEVEMENT OF THE MEASURE OF THE PROCESS OF APPLYING THE LAW

У статті доведено, що одним із чинників, який є перепорою на шляху досягнення мети правозастосовного процесу є помилка, яку допускає суб'єкт правозастосування під час здійснення правозастосовних дій або правозастосовна помилка. Запропоновано під правозастосовною помилкою працівника Національної поліції України розуміти неумисний, допущений внаслідок омани чи неправильного уявлення, хибний результат владної діяльності, який не відповідає нормам права (іноді – й принципам правозастосування), не досягає істинних цілей правового регулювання, є визнаним помилковим компетентним органом.

Ключові слова: помилка, помилка у застосуванні права, правозастосовна помилка, процес, правозастосовний процес, процес застосування права.

В статье доказано, что одним из факторов, который является препятствием на пути достижения цели правоприменительного процесса является ошибка, правоприменительная ошибка, которую допускает субъект правоприменения при осуществлении правоприменительных действий. Предложено под правоприменительной ошибкой работника Национальной полиции Украины понимать нечаянно допущенный вследствие заблуждения или неправильного представления, ошибочный результат властной деятельности, который не соответствует нормам права (иногда – и принципам правоприменения), не достигает истинных целей правового регулирования, признан ошибочным компетентным органом.

Ключевые слова: ошибка, ошибка в применении права, правоприменительная ошибка, процесс, правоприменительный процесс, процесс применения права.

It is proved in the article that one of the factors that is a barrier to achieving the goal of the law-enforcement process is an error that the subject of law enforcement admits in the course of implementation of law-enforcement actions or a law-abiding error. It is suggested that a law-enforcement mistake by the National Police officer of Ukraine to understand the unintentional, mistaken as a result of misunderstanding or misrepresentation, the false result of an activity that does not comply with the rules of law (sometimes – the principles of law enforcement), does not reach the true objectives of legal regulation, is recognized as a false competent authority.

Key words: error, mistake in application of law, law enforcement mistake, process, law enforcement process, application of law.

Прийняття норм права та офіційне їх вираження на нормативно-правовому рівні є попереднім етапом правового регулювання. Зі свого боку реалізація норм права є його конкретним результативним проявом. Результатом «дії» права є свідоме вольове поведіння суб'єктів права у межах можливих та необхідних мір поведінки. Тобто, приписи норм права можуть бути втілені у життя (реалізовані) лише шляхом правомірної поведінки суб'єктів права.

Загальноприйнятим та визнаним фактом у загальнотеоретичній юридичній літературі є поділ реалізації норм права на дві форми: проста та складна. До числа простих форм реалізації норм права, як правило, відносять виконання, дотримання, виконання. Зі свого боку складною формою реалізації

норм права є правозастосування (застосування норм права).

Частина нормативно-правових присів за своєю природою не може бути безпосередньо втілена в життя правомірними діями суб'єктів права. Для того, щоб зміст деяких норм права був реалізований потрібен спеціальний суб'єкт права, який наділений державно-владними повноваженнями та діє у межах функцій і завдань, що покладені на нього суспільством та державою. Національна поліція України є одним із такого роду органів. Працівники Національної поліції України у процесі здійснення своїх безпосередніх обов'язків застосовують норми права, вирішують конкретні життєві ситуації, приймають правозастосовні акти.

Однак, перепоною на шляху досягнення істинних цілей правового регулювання є помилка, яка є об'єктивною реальністю будь-якої діяльності й правозастосовної у тому числі.

На сторінках юридичної літератури поняття, види, причини та умови виникнення правозастосовних помилок розглядали у своїх працях М.М. Вопленко, Л.І. Каленіченко, В.О. Котюк, О.І. Миневиц, А.В. Павленко, О.В. Пунько, В.В. Рускіх та К.Р. Мурашлімов та інші.

Зі свого боку процес застосування норм права як окремий вид юридичного процесу був предметом наукових досліджень.

Однак спеціальних теоретико-правових досліджень помилки працівника Національної поліції України, яка допущена у процесі застосування норм права у науковій юридичній літературі немає.

У даній науковій статті ми *поставили за мету*: проаналізувати правову природу правозастосовної помилки працівника Національної поліції України, визначити її вплив на досягнення мети правозастосовного процесу.

Застосування права є найбільшою за обсягом частиною юридичного процесу і як процес є системою різномірних правозастосовних дій основного і допоміжного характеру. Однак, говорячи про застосування норм права, ми завжди, у загальному вигляді, маємо на увазі низку взаємопов'язаних дій, які об'єднанні спільною метою: індивідуальним врегулюванням суспільних відносин на підставі норм права.

У юридичній літературі застосування норм права визначають як державно-владну, організаційну діяльність компетентних органів держави та посадових осіб з реалізації правових норм щодо конкретних життєвих ситуацій шляхом винесення індивідуально-правових рішень (приписів) [1, с. 41].

Існує точка зору, що правозастосування є однією із найважливіших сторін функціонування держави та державного апарату, змістом якої є складна процедура реалізації матеріального права в процесуальній формі, в результаті чого виникають, змінюються або припиняються правовідносини [2, с. 101].

Деякі автори стверджують, що правозастосовна діяльність – це особливий (владний) спосіб здійснення регулятивної та охоронної функції права, що супроводжується гранично суворим і точним додержанням інструментальних і процесуально-процедурних регламентів, що має своєю основною метою вирішення конкретної юридичної справи [3, с. 41].

З огляду на зазначене, маємо підстави констатувати, що: *по-перше*, у юридичній літературі правозастосовна діяльність традиційно розглядається як владна, організаційно-правова діяльність компетентних органів спрямована на вирішення конкретної життєвої ситуації. У даному контексті, на наш погляд, слід окремо звернути увагу на те, що в результаті правозастосовної діяльності приймається правозастосовний акт, який містить індивідуальні правила поведінки конкретних суб'єктів права. *По-друге*, метою правозастосування є виконання правових вимог адресатами правового регулювання,

коли залежно від суб'єктивних або об'єктивних причин безпосередня реалізація права неможлива.

Правозастосування як окрема форма реалізації норм права має низку особливостей. Однією із яких є те, що не кожний суб'єкт права може нею займатися, оскільки даний вид правової діяльності завжди пов'язаний з використанням владних повноважень.

Зважаючи на те, що застосування норм права здійснюється компетентним органом (суб'єктом правозастосовної діяльності), маємо підстави підкреслити, що, з однієї сторони, даний вид правової діяльності здійснюється лише у чітко визначених законом випадках і лише чітко визначеним суб'єктом. А з іншої сторони, правозастосування здійснюється в особливому – суворо регламентованому – процесуальному порядку.

Зважаючи на зміст та сутність правозастосовної діяльності та спираючись на завдання, функції, повноваження Національної поліції України, правозастосовний процес слід розглядати з огляду на два взаємозалежні аспекти: *по-перше*, це організаційно-правова форма здійснення застосування права, що виражається в комплексі правозастосовних дій з реалізації юридичних приписів; *по-друге*, з функціональної точки зору, це особливий вид юридичної діяльності компетентних суб'єктів, наділених владними повноваженнями, яка здійснюється суворо відповідно до процесуально-процедурним регламентам, із метою вирішення конкретної юридичної справи.

Показово, що правозастосовний процес як діяльність компетентних органів наділених державно-владними повноваженнями має на меті врегулювання конкретної життєвої ситуації, спрямований на вирішення конкретної юридичної справи. Однак, є чимало об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на реалізацію мети правозастосовного процесу.

Одним із чинників, який є перепоною на шляху досягнення мети правозастосовного процесу є помилка, яку допускає суб'єкт правозастосування під час здійснення правозастосовних дій або правозастосовна помилка.

У юридичній науковій літературі правозастосовну помилку визначають як: «результат владної діяльності спеціальних суб'єктів правозастосування, що суперечить нормам матеріального і процесуального права, який не досягає істинних цілей правового регулювання та кваліфікується як помилковий компетентним органом в особливому акті» [4, с. 41].

Існує позиція, згідно з якою правозастосовна помилка є виданим актом застосування права, зміст якого не відповідає вимогам застосовуваних норм об'єктивного права і (або) принципам правозастосування [5, с. 13].

З огляду на зазначене та зважаючи на результати спеціального загальнотеоретичного наукового дослідження [6; 7], маємо підстави визначити правозастосовну помилку працівника Національної поліції України визначити як неумисний, допущений внаслідок омани чи неправильного уявлення, хибний результат владної діяльності, який не

відповідає нормам права (іноді – й принципам правозастосування), не досягає істинних цілей правового регулювання, є визнаним помилковим компетентним органом [6, с. 93].

Слід окремо звернути увагу на те, що до числа істотних ознак правозастосовної помилки працівника Національної поліції України слід віднести такі: 1) правозастосовна помилка не відповідає встановленим нормативно визначеним умовам її правомірності: нормам права та принципам правозастосування; 2) правозастосовна помилка працівника Національної поліції України має суб'єктивний характер; 3) правозастосовна помилка вчиняється лише неумисно, внаслідок добросовісної омані чи неправильного уявлення. У випадках, коли відповідні помилкові дії здійснюються з умислом, тобто у суб'єкта правозастосування є бажання настання шкідливих наслідків, чи з необережності, тобто суб'єкт правозастосування передбачав можливість настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, але легковажно розраховував на їх відвернення, чи не передбачав можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, хоча повинен був і міг їх передбачити, дії необхідно кваліфікувати не як помилку, а як правопорушення; 4) правозастосовна помилка ліквідується юридичними засобами, які реалізуються у встановленому законом порядку. Помилковим правозастосовний акт стає тільки після його визнання таким, а не в момент здійснення неправильних дій; 5) правозастосовна помилка не досягає істинних цілей правового регулювання; 6) правозастосовна помилка працівника Національної поліції України тягне за собою виникнення, зміну та припинення певних правових відносин, тобто є юридичним фактом; 7) правозастосовна помилка є певним результатом (негативним) професійної діяльності працівника Національної поліції України; 8) правозастосовна помилка має не очевидний, а прихований характер [6, с. 93-94].

Аналізуючи правозастосовну діяльність як процес опосередкованої реалізації норм права слід підкреслити, що даний вид юридичного процесу складається з декількох послідовних стадій, результати кожної з яких знаходять своє відбиття у відповідному акті застосування права. До основних стадій правозастосування відносяться такі:

– по-перше, встановлення фактичних обставин юридичної справи і їх оцінка. На цій стадії застосування права проводяться збір, систематизація й аналіз інформації (доказів), які стосуються розглянутої юридичної справи й можуть вплинути на владне правозастосовне рішення, що виноситиметься. Вся зібрана інформація, перед тим як вона буде залучена до справи, повинна пройти перевірку (оцінку) на те, чи стосується справи (чи є виявлена інформація значущою для справи), допустимість (чи отримана вона без порушень чинного законодавства), вірогідність (чи підтверджується іншими джерелами, чи погоджується з ними) і повноту (достатність, що означає, що наявна інформація дозволяє повністю відтворити обставини, що відбулися). Якщо всі перераховані

умови виконані, то суб'єкт правозастосування може приступати до наступної стадії застосування права;

– по-друге, встановлення фактичних обставин справи (юридична кваліфікація), що полягає у виборі й аналізі правового припису, який має бути застосовано й відповідає встановленим фактичним обставинам за розглянутою юридичною справою. Суб'єкт правозастосування дає правову оцінку інформації, зібраній на попередній стадії, шляхом виявлення в законодавстві правового припису (правової норми), яке найбільше підходить до розглянутої в рамках юридичної справи ситуації. Ця стадія починається із зіставлення правових норм з наявною інформацією у справі, а закінчується ідентифікацією (встановленням відповідності) конкретної норми зафіксованим в справі обставинами;

– по-третє, прийняття (винесення) владного рішення у справі і його документальне оформлення. На третій стадії суб'єкт правозастосування конкретизує виявлену правову норму в рішенні, що виноситиметься, з урахуванням наявних у справі обставин. На цій же стадії відбувається видання суб'єктом правозастосування такого юридичного документа, як акт застосування права, у якому відбиваються основні результати правозастосовної діяльності, здійсненої в рамках розгляду конкретної юридичної справи. Саме на третій стадії відбувається винесення суб'єктом застосування права владного рішення в справі, обов'язкового для виконання адресатом правозастосування.

Оцінюючи ж загалом стадії правозастосовної діяльності, необхідно зазначити, що перша стадія більшою мірою має аналітичний характер, друга – порівняльний, а третя – засвідчувальний, їх результатом стає винесення (видання) акту застосування права. За такої умови форма винесеного акту застосування права може бути як письмовою (у вигляді окремого документа або резолюції), так і усною. В окремих випадках (наприклад, під час застосування зброї працівником Національної поліції) – конклюдентною [8, с. 324-325].

Звернімо увагу на те, що на кожній стадії правозастосовного процесу працівник Національної поліції України «не застрахований» від допущення правозастосовної помилки.

На першій стадії процесу застосування норм права – встановлення фактичних обставин справи виникають помилки у процесі встановлення фактичних обставин справи (гносеологічні помилки). Даного роду помилки поділяються на логічні, фактичні (предметні) та психологічні помилки.

Аналіз характерних рис логічних помилок дає підстави зазначити, що характерною рисою логічних помилок, допущених працівником міліції у процесі правозастосування, є те, що вони стосуються не думок чи мислення як таких, а того як пов'язується одна думка з іншою, відношень між думками. Логічність правозастосовного рішення, вираженого в правозастосовному акті, передбачає повну погодженість усіх його частин та неприпустимість суперечностей між ними.

Таким чином, те, що стверджується в одній частині правозастосовного акту, не повинно ставитися під сумнів тим, що викладено в інших його частинах. Якщо всі частини правозастосовного акту не відбивають один й той самий факт, то їм не притаманні ознаки однієї й тієї самої форми судження, а отже, правозастосовний акт містить помилку. Не помічені суб'єктом правозастосування, працівником міліції, суперечності у правозастосовному акті мають викликати сумніви в його правильності та істинності.

Фактичні (предметні) помилки виражаються в порушенні процесу відбиття зв'язків між предметами і явищами об'єктивного світу, правової дійсності. Такі помилки, на відміну від логічних, які, як правило, можуть бути виявлені та виправлені без знання предмета, про який йдеться, стосуються змісту умовиводу й можуть бути помічені та виправлені тільки тим, хто знайомий з самим предметом, про який йде мова [9, с. 273].

Психологічні помилки – це помилки відчуття, сприйняття, уявлення, пам'яті та мислення. Помилки мислення, зі свого боку, поділяються на помилки у висуванні версій, визначенні цілей (завдань) розслідування, виборі шляхів розслідування, вирішення правозастосовних завдань.

Психологічні помилки можуть призвести до викривлення інформації, неправильного уявлення, оми, і як наслідок, до помилок у процесі правозастосування.

На другій стадії процесу застосування права, на стадії вибору та аналізу правової норми, що буде застосовуватися, виникають *помилки в обранні та аналізі правової норми*

«Правильно кваліфікувати злочини» – означає з позиції закону оцінити юридичну і відповідно суспільно-політичну сутність цього злочину, встановити його відповідність тій правовій нормі, яка описує у «типовому вигляді» подібні діяння. Правильно кваліфікувати злочин – значить суворо дотримуватись усіх приписів кримінального закону [10, с. 143].

З огляду на вищевикладене, зазначимо, що у процесі юридичної оцінки фактичних обставин правозастосовчий суб'єкт повинен знайти та обрати ту норму права, яка регулює відносини оцінюваної ним фактичної ситуації. Пошук такої норми здійснюється шляхом порівняння та встановлення тотожності між фактичними обставинами реального життя та юридичними фактами, передбаченими гіпотезою правової норми, що застосовується.

Таким чином, правильно оцінити фактичні обставини означає встановити факт, що конкретне суспільно-небезпечне діяння, яке кваліфікується, має в собі всі особливості, вказані законодавцем у певній статті нормативно-правового акту як типові та суттєві ознаки всіх злочинів даного виду. Можливі випадки порушення внаслідок добросовісної оми чи неправильного уявлення суб'єктом правозастосування (працівником Національної поліції) будь-якої із визначених законодавцем вимог правильної кваліфікації ведуть до неправильної, помилкової кваліфікації діяння, відповідно до помилки в оцінці фактич-

них обставин справи, в обранні та аналізі правової норми.

На третій стадії процесу застосування права – на стадії прийняття рішення в юридичній справі і його документального оформлення, яка умовно може бути поділена на два складника: прийняття правозастосовного рішення у справі та документальне оформлення цього рішення виникають *помилки у процесі прийняття рішення в юридичній справі та його документального оформлення (юридико-технічні помилки)*.

Прийняття рішення у юридичній справі – розумова діяльність, яка полягає в оцінці зібраних доказів, встановленні остаточної юридичної кваліфікації, визначенні для сторін чи винного відповідних юридичних наслідків – прав та обов'язків сторін, виду та міри відповідальності винного. Як результат розумової діяльності правозастосовного суб'єкта, рішення у юридичній справі з допомогою юридичної техніки оформлюється як певний акт застосування права.

Правозастосовний акт є рішенням, переважно оформленим документально, прийнятим компетентним органом на основі й відповідно до правових норм та спрямованим на безпосереднє регулювання конкретних відносин у сфері права між чітко визначеними суб'єктами [11, с. 12].

Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що виконання правозастосовного рішення, а також відсутність претензій до його законності та помилки в ньому залежить від того, наскільки переконливо, аргументовано, доказово викладено його основний зміст в акті застосування права, котрий як підсумковий результат правозастосовної діяльності, поєднує у собі всі її характерні особливості, виконує роль регулятора конкретних життєвих обставин, дозволяє індивідуалізувати права й обов'язки суб'єктів правовідносин.

З огляду на те, що «неточно вжите слово, незрозуміла фраза можуть призвести до зайвих запитань, суперечок, тяганини, до необхідності давати додаткові роз'яснення, а врешті – і до помилок у застосуванні правового акта» [12, с. 14], вважаємо необхідним окремо відмітити, що уникнути допущення працівником Національної поліції правозастосовних помилок у процесі документального оформлення рішення, дозволяє вміле професійне користування засобами юридичної техніки. Ефективність, істинність, безпомилковість правозастосовного акту безпосередньо залежать від правильно обраної працівником міліції термінології та стилістичного викладу цього правового документа, належного оформлення правозастосовного рішення, іншими словами від знання та вмілого використання правил, прийомів, методів та засобів професійної юридичної діяльності.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене у даній науковій статті маємо підстави зробити наступні висновки:

1) *метою правозастосування* є виконання правових вимог адресатами правового регулювання, коли залежно від суб'єктивних або об'єктивних причин безпосередня реалізація права неможлива;

2) *правозастосовний процес* як діяльність компетентних органів наділених державно-владними повноваженнями має на меті *врегулювання конкретної життєвої ситуації, спрямований на вирішення конкретної юридичної справи;*

3) одним із чинників, який є *перешкодою на шляху досягнення мети правозастосовного процесу є помилка, яку допускає суб'єкт правозастосування під час здійснення правозастосовних дій або правозастосовна помилка;*

4) *правозастосовна помилка працівника Національної поліції України є неумисним, допущеним внаслідок омани чи неправильного уявлення, хибним*

результатом владної діяльності, який не відповідає нормам права (іноді – й принципам правозастосування), не досягає істинних цілей правового регулювання, є визнаним помилковим компетентним органом;

залежно від того, на якій стадії правозастосовного процесу працівником Національної поліції було допущено правозастосовну помилку, бувають помилки у процесі встановлення фактичних обставин справи (логічні, фактичні або предметні та психологічні помилки), помилки в обранні та аналізі правової норми та помилки у процесі прийняття рішення у юридичній справі та його документально оформлення (юридико-технічні).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами). Київ : Кондор, 2002. 353 с.
2. Невзоров И.Л. Принцип законности в правоприменительной деятельности : дисс.... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харьков, 2002. 196 с.
3. Ромашов Р.А., Шукшина Е.Г. Механизм преодоления юридических конфликтов в сфере правоприменительной деятельности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2005. № 3 (27). С. 40-48.
4. Вопленко Н.Н. Ошибки в правоприменении : понятие и виды. *Советское государство и право*. 1981. № 4. С. 38-46.
5. Пунько О.В. Правозастосовна діяльність міліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2005. 20 с.
6. Мурсалимов К.Р. Правоприменительные ошибки. Проблемы теории : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Нижний Новгород, 2000. 25 с.
7. Каленіченко Л.І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 203 с.
8. Каленіченко Л.І. Правозастосовні помилки працівників міліції та способи їх усунення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 18 с.
9. Слинько Д.В. Юридичний процес : історія, теорія, практика : монографія. Харків : НТМТ, 2017. 415 с.
10. Логический словарь-справочник / авт.-состав. Н. И. Кондаков. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Наука, 1975. 720 с.
11. Левицкий Г.А. Квалификация пре ступлений. *Правоведение*. 1962. № 1. С. 141-145.
12. Пригара Л.І. Юридична техніка актів правозастосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 21 с.
13. Бриль К.І. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 23 с.